

Grundtrækkene

af

en philosophisk Prope deutik

eller

Erfjendelseslære,

tilligemed

Poul Møllers kortfattede formelle Logik.

Trykt som Manuscript til Brug for Elever af det kongl. Landcadetacademie.

Bed

Carl Berg.

Kjøbenhavn.

Trykt paa Universitets-Boghandler C. A. Reitzels Forlag,
hos Bianco Lunos.

1839.

B.U.H.

Anden Deel.

Den formale Logik.

§ 1.

Den formale Logik forudsætter, at Begrebet, hvorom den handler, allerede er udviklet i den menneskelige Aland, den forudsætter Begrebets Mulighed som allerede godtgjort ved Anstuelsen, Forestillingen og Sproget, og den fremstiller nu det færdige Begrebs forskellige Former og Forbindelses-Maader.

Første Capitel.

Om Begreber.

§ 2.

Vi have i det Foregaaende set, at den klare Forestilling om en tilsvarende Ting reproduceres uvilkærlig ved Anstuelsen af andre lignende Gjenstande, og at flere Forestillinger saaledes kunne forenes med hverandre i et ubestemt og foranderligt Almoeenbillede. Deri er ikke strax Modsatningen mellem det Almindelige og Besynderlige (Særskilte) kommen til Bevidsthed. Den begynder først, naar det Almindelige bencønnes. Ved Benævnelsen begynder Begrebet, der, i subiectiv Henseende, er Ertjendelsen af det Identiske i en Fleerhed af forskellige Gjenstande. Dog Begrebet er for det Første blot klart, forsaavidt som det Identiske umiddelbart erkendes og leder Grupperingen af anstuede Gjenstande, men uden selv at være gjort til Gjenstand for en føregen Opsattelse.

§ 3.

Bed den blot sammenlignende Tænkning-forbindes og adskilles de tilsvarende Ting paa flere forskellige Maader og efter forskellige Hensyn, saaledes, at een og samme

Thing kan henføres til forskellige Kredse af Thing (en fort Hest er: Hest — fort — levende — styrbenet o. s. v.) Ved Hjælp af flere derved dannede Almenebegreber bliver en Analyse mulig, hvorpaa en reel Genheds (Heelheds) Begreb tydeliggjøres, dens enkelte Dele og deres Indbyrdes Forhold til hinanden undersøges saaledes, at deres Forbindelses-Maade erkendes af Forstanden, og kan deels tænkes uafhængig af det givne sandselige Udvortes (Abstractionen) og gjenkendes i andre Gjenstande, deels lægges til Grund for Productionen af nye Anskuelser.

Når et Begreb kan tænkes og forfølges uden Modsigelse, siges det at være formal rigtigt; svarer det til en eksisterende Gjenstand, har det materiel Rigtighed.

Af Mangel paa Overstuelse af det givne Reelle kan ofte den i § omtalte Forbindelsesmaade ikke ligefrem udfinnes, men man nødes til at gaae forsøgsvis til Værks. Man gaaer ud fra visse Enkelheder og tagttagne Forhold og slutter sig derfra videre fremad, for saaledes forelsbigen at danne sig en Forestilling om en Sammenhæng i et Indbegreb af visse Phænomener, som Forsøg, for at prove, om de alle saaledes passer ind i denne Sammenhæng, at de derved kunne begrives — en saadan forudsat Sammenhæng kaldes en Hypothese *). Hovedreglen her er denne, at den hypothetiske Antagelse af den forklarede Sammenhængs Bestaffenhed ikke maa overtrude den Grændse, der er sat ved de Phænomener,

*) See F. H. Fichtes „Grundzüge zum Systeme der Philosophie“ Side 231 o. s.

som den skal forklare, d. v. s. at den skal staae i fuldkommen Harmonie med Phænomenerne; at den skal saaydigt muligt undgaae alle Vibestemmelser; samt at endelig alle saadanne Hjælpehypoteser handlyses, som kun have deres Stættepunkt i selve Hovedhypotesen. Et Eksempel paa en rigtig Hypothese er Copernicus's om vort Solssystem, som dog næppe nu længere kan kaldes en Hypothese, men er Sandhedens rene Forklaring, da den giver et fuldkommert udtømmende Begreb af Planetbevægelsens mangfoldige Phænomener. — Eksempler paa mindre heldige Hypoteser kunne f. Ex. tages af den comparative Physiologie — saaledes er Antagelsen af et egentligt Muskel- og Nervesystem hos de laveste Dyrarter (Infusionsdyr o. a.), fordi disse bevæge sig og yttre et Analogon af Formemmelse, aldeles vistaaarlig og uberettiget, da den vigtigste og omhyggeligste Jagttagelse ikke i mindste Maade kan opdage enten Musklér eller Nerver: meget hellere vor man blive staaende ved den simple men sande Tanke, at i disse laveste Dyr ere endnu ikke Musklér og Nerver organisk adskilte, men ere dynamisk udbredte i Legemet paa samme Maade, som i Fosteret hos højere Dyrarter. Ogsaa Geologien frembyder Eksempler nok paa saadanne ofte vildledende Hypoteser (See Steffens Indledning til Philosophien S. 36). Forudsætningen af en reel Enkelhed, som et er givet ved Sandsningen, er en Conjectur f. Ex. i Philologien Indsætningen af et udfaldet Ord i Texten.

§ 4.

Den Tænkning, der sammenfatter flere Gjenstande under eet Begreb efter deres Eighed, kan deels tage Hensyn

til den følleds Grundform, der findes udtrykt i dem alle, deels til en ensidig Bestemmelse, som selv Gjenstande med forskellig Grundform kunne have tilfølleds med hinanden. I sidste Tilfælde kan den Bestemmelse, der sees hen til, enten være saadan, at den sandselig kan antages ved hver enkelt Gjenstand (skjont der udkræves Tænkning til at løsøre den fra den Forbindelse, hvori den forefindes i Virkeligheden), deels kan Bestemmelsen være saadan, at den kun eristerer for Tænkningen. Men i begge Tilfælde ere de her omhandlede Begreber Bestaffenhedsbegreber.

§ 5.

Indbegrebet af de Bestemmelser ved Gjenstanden, som optages i Begrebet, er Begrebets Indhold, og den Mangfoldighed af Gjenstande, hvori Begrebet findes udtrykt, udgør Begrebets Omsfang. Indhold og Omsfang staae følgelig i omvendt Forhold til hinanden; jo større Indhold Begreber have, desto mindre Omsfang, og jo større Omsfang, desto mindre Indhold.

Jo større Begrebets Omsfang er, d. e. jo flere enkelte Anskuelser det indbefatter under sig, desto fættere, tommere er Indholdet. Jo rigere derimod dets Indhold er, desto færre Anskuelser omfatter det, d. e. desto mindre er Omsangen. Begrebet Hund f. Ex. indbefatter under sig Pudlen, Mopsen, Doggen o. s. v. Vortager jeg visse Kjendemærker fra Begrebet, bliver det til Begrebet Rovdyr, som naturligvis har et langt større Antal Gjenstande under sig; abstraherer jeg igjen paa samme Maade derfra, bliver det til Begrebet Dyr, og dette kan atter paa en lignende Maade blive til et organisk Væsen o. s. v.

Havde jeg derimod, istedetfor at bortage Kjendemærker, sujet nogle til Begrebet Hund, da var det blevet f. Ex. til Begrebet Mops o. s. v.

§ 6.

Den i § 3 omtalte Analyse kan ogsaa foretages med blotte Begreber, naar disse besiddes med saadan Klarhed, at man kan anvende den paa deres Omfang uden at have tydeliggjort sig deres Indhold. Saaledes kunne Begreber besiddes, naar de ere givne ved Ord i Sproget. En egentlig Begrebsanalyse finder da Sted, naar saadanne Begrebers Indhold tydeliggjøres uden sandselig Jagtagelse. Dette kan skee med Kategorier, i hvilke flere Bestemmelser kunne være indeholdte, hvilke man kan tydeliggjøre sig ved at tænke over deres Anvendelse og Forhold til hinanden.

§ 7.

Den Drift til at bringe Enhed i Erfjendelsen, som leder al Tænkning, fører det tænrende Væsen til at forbinde de almindelige Begreber, som det har dannet sig, til mere omfattende Enheder. Naar flere almindelige Begreber paa Grund af deres Lighed forbinder i eet Begreb, kaldes dette Begreb et Slægtsbegreb, og de forbundne Begreber kaldes Artsbegreber. Begreber om Art og Slægt ere for den logiske Betragtning relative Begreber: hvad der i een Henseende kaldes en Slægt, kaldes i en anden Henseende en Art. Ved at forsøge denne Tænkningens Retning, ved at forbinde Artsbegreber til Slægtsbegreber, og disse til højere Slægtsbegreber o. s. v., frembringes et logisk System af over- og underordnede Begreber.

1. Naar jeg fra Begrebet Rovfugl abstraherer det Kjendemærke, som juft gør det til Rovfugl, bliver tilbage Begrebet Fugl, der er hønt overordnet; føjer jeg derimod en ny Bestemmelse til Begrebet Rovfugl, hvorved dette bliver til Begrebet Ørn, saa er dette underordnet Begrebet Rovfugl.
2. Slægternes og Arternes Fremstilling kaldes Classification, som siges at være synoptisk, naar den tjener til at give en Oversigt over de forskellige til Begrebet hørende Gjenstande, saaledes at deres væsentlige Ligheder og Uligheder udhæves; heretofter derimod, naar der tages Hensyn til de iwinefaldende Mærker for at lette Classificationen ved Anskuelsen.

§ 8.

Bed en Definition forstaaer man en Fremstilling i Ord, der angiver saameget af et Begrebs Indhold, at det derved tilstrækkeligen kan adskilles fra alle andre Begreber. Naar en Definition til den Ende blot angiver en Deel af Begrebets Indhold, er den particulær; real er den derimod, naar den angiver det fuldstændigt. Et Begrebs reale Definition maa angive saavel det nærmeste Slægtsbegreb, hvorunder Begrebet hører, som den eindommelige Bestemmelse, hvorved det adskiller sig fra alle andre under samme Begreb hørende Artsbegreber. Mindre fuldkommen er Definitionen, naar den angiver blotte Folge-Bestemmelser istedsfor de grundvæsentlige, eller naar den uden Nødvendighed indeholder blot negatiye Bestemmelser. Aldeles urigtig er den, naar den gaaer i en Cirkel, naar den er for vid, og naar den er for suæver.

1. Definitionen maa altsaa angive de væsentlige (indre, nødvendige) Kjendemærker d. v. s. saadanne, der høre til den Gjenstands Væsen, som skal forklares, og af hvilke man ingen kan borttage, uden at dens Begreb bliver ufuldstændigt.
2. Indeholder Definitionen de væsentlige Kjendemærker, saa vil den ogsaa passe paa alle de til det definerede Begreb hørende Gjenstande. Omsatter den Mere, er den for vid [f. Ex. et Parallelogram er en plan Figur, der begrændes af fire rette Linier], omfatter den Mindre er den for suæver (f. Ex. en Triangel er en plan Flade, der begrændes af 3 lige store rette Linier.)
3. Den sædvanlige Form for Definitionen er, at først nævnes Slægtsbegrebet, hvorunder det Definerede hører (differentia genericæ), og dernæst Artsforskellen (differentia specifica) d. v. s. det Kjendemærke, hvorved det adskiller sig fra de andre sidder ordnede Begreber.
4. See vi hen til Definitionens Fremstilling i Ord, saa maa denne være saa kort og bestemt som muligt; ethvert overflødig eller blot prydende, ethvert dunkelt og tvekoholdt Ord maa omhyggeligt undgaaes.
5. En Hovedfejl begaaes, naar man gaaer i en Cirkel (circulus in definiendo—definitio in orbem) d. v. s. naar i Definitionen forekommer enten selve Begrebet, der skal defineres, eller et Begreb, der ikke kan antages bekjendt, saalænge det, der skal defineres, er ubekjendt.
6. Gaaer Definitionen ud fra Ordelets Etymologi, saa

siges den at være en Verbaldefinition; genetisk kaldes den derimod, naar den viser, under hvilke Betingelser Gjenstanden er kommen til Existens.

Anmærkning. Exemplar paa de her omtalte Definitioner, see Side 142.

§ 9.

Den logiske Inddeling er Angivelsen af de under et vist Slægtsbegreb henhørende Artsbegreber. Under Inddelingen maa tages Hensyn til en af Slægtsbegrebets væsentlige Bestemmelser, og denne bliver da Grundlaget for Inddelingen. Hovedreglen for Inddelingen er, at et rigtigt Grundlag maa vælges for Inddelingen, og at dette under Inddelingen maa beholdes uforandret for Die. Mod denne Regel feiles, naar af de forskellige Inddelingsled et er det andet underordnet, eller naar de ere hinakiden sideordnede uden at udelukke hinanden. Inddelingen maa fremdeles være fuldstændig, saa at de forskellige Led virkelig udvommme det inddelede Begrebs Omfang.

Fra den logiske Inddeling (divisio logica) maa adskilles:

1. Delingen (partitio realis) d. e. Adskillelsen af det, der ifolge sit Begreb hører sammen (et Land i sine Provinser; Legemet i Hoved, Krop v. s. v.; en Bosse i Laas, Pipe v. s. v.). I den logiske Inddeling kan det Hele prediceres om hvert Enkelt, men ikke saaledes ved Delingen.
2. Distinction — Adskillelse — er kun en enkelt Be-merkning om flere nærbeslægtede Begrebers Forskjellighed, uden at disse dersor altid behøve at høre til samme Art eller Slægt. F. Gr. Synonymer, som Lurus og Overdaad; forstandig, klug, fornuftig o. s. v.

Anmærkning 1. Inddelings-Ledene kunne være to, tre eller flere — dichotomist, trichotomist, polytomist. Hvilkens Inddelingsmaade der er den rigtigste, afhænger naturligvis af den Sags Bestaffenhed, som skal inddeltes.

Anmærkning 2. Begreber siges at være contradicitorisk modsatte, naar det ene Begreb simpelthen nægter det andet f. Gr. Art og Ikke-Art, sort og ikke-sort; contrær kaldes Modsetningen derimod, naar det ene Begreb ei alene nægter det andet, men tillige sætter en anden positiv Bestemmelse til f. Gr. sort — rødt.

Anmærkning 3. Man kunde spørge, om der gaves et øverste Slægtsbegreb, der i ingen Henseende meer var Art, og et nederste Artsbegreb, der i ingen Henseende meer var Slægt. Hvad det sidste angaaer, da kan et saadant i logisk Henseende ikke gives, fordi man i dette som Begreb stedse maa kunne opvise en Mangfoldighed af specifikke Forskjelle. Et høieste eller øverste Slægtsbegreb er derimod muligt, fordi Abstractionen stedse kan stige, indtil den har fuldendt sig til det høieste Abstractum hvorfra det ikke mere er muligt at abstrahere.

§ 10.

Uagtet Abstractionen, hvorved det Identiske i en Fleerhed af Gjenstande tankes for sig, idet Bevidstheden om de individuelle Gjenstandes øvrige Bestaffenheder træder i Baggrunden, hører væsentligt til, naar Begreber om de tilværende Ting skulle dannes, maa dette dog ikke forståes som om det, der var givet i Anskuelsen, var overflodigt for Begribningen. Jo mere Anskuelsen af Mangfoldigheden mangler, destomere er Begrebet et dødt Begreb. Naar derimod Begrebet kun sees i den sandselige Mangfoldighed,

uden at det Identiske kan tænkes for sig, er det blot umiddelbart eller blot klart (see Side 87).

§ 11.

Af første Deel vil det være klart, at, forat Begreber om de tilværende Ting kunne dannes, maa en Consequens finde Sted i Tilværelsen, at almindelige Grundformer gennages i Tingene, og at Bestemmelser (sensu act. = Fordringer), der udspinge af nødvendig Tænkning, tillige ere Tingenes Bestemmelser (sensu passiv.). Derfor kan der ligesaavel tales om Tingenes Begreber (i objectiv Betydning), som om vore Begreber om Tingene (i subjectiv Betydning), hvorved Tingene tænkes.

§ 12.

Begrebet, have vi set, er ei en Forestilling i Ordets ængere Betydning, men hænger dog paa flere Maader sammen med Forestillingen. Det repræsenteres ved et Almænnede (der vel ved Kategorierne er meget abstract og næsten umærkeligt), som er en Forestilling, og saavel det blotte Almænenbegreb, som Sammenhængsbegrebet komme til Virkelighed i en Række af Tænkningssacter og Forestillinger, hvori det er det bevægende Princip. Idet en Sammenhæng begrives, og de enkelte Bestemmelser deri efter hinanden tænkes, forestilles tillige det sandelige Stof, hvori man har set dem udtrykt, eller hvilket man ved Hjælp af den saabende Indbildningskraft underlægger dem. Eigeledes følger Forestillingen med, naar man tydeliggør sig et Begrebs Indhold, og endnu siensynligere, naar man tænker Begrebet i Forhold til dets Omsfang.

Andet Capitel.

Om Domme.

§ 13.

Idet Begrebet dannes, udvikles og anvendes, træder det frem i flere Tænkningssacter, og enhver af disse bliver en logisk Dom. En logisk Dom er nemlig en Tænkningssact, hvori en Forestilling (i Ordets videste Betydning) efter Overvejelse bestemmes ved Hjælp af en anden Forestilling. I enhver Dom kan der stå mellem et Subject, et Prædicat og den Act, hvorved deres Forhold til hinanden erkendes. Da saavel Begrebets Omfang, som dets Indhold tænkes i flere Domme, kan Dommen deels hensøre det Specielle under det Almindelige, (Mennesket er et Dyr), deels angive det Specielle, hvorunder det Almindelige træder frem, (Organiske Væsener ere Planter og Dyr). Det Forhold, der ved Dommen tænkes mellem Forestillinger, er både en Aldskillelse og en Forbindelse, idet to Forestillinger, som to, tænkes i Get.

Dommene kunne være identiske, saa at Subject og Prædicat ere Verelbegreber, f. Gr. Dyr ere organiske Væsener, som have Sensibilitet; men skal der ved en saadan Dom gjøres et Fremstridt i Erfjendelsen, maa Begrebet paa den ene Side være udviklet, paa den anden udviklet. I enhver Dom maa der ikke være fuldkommen Enhed f. Gr. a er a, hvilket er Tautologie; men der maa tillige være Forskjel; dog ei heller alene Forskjel, endog naar der siges, at Subjectet er ikke Prædicatet. (Siger man f. Gr. En Spur

er ikke en god Samvittighed," da er det Nonsense, fordi Genheden mangler; i Dommen: en Rose er aldrig grøn, er dog Forhold, da Rosen maa have Farve; her er altsaa et Slags Genhed, og en saadan Genhed maa findes i enhver fornuftig Dom.

Der er blevet sagt i §, at efter Overveielse bestemmes i Domme-en Forestilling ved Hjælp af en anden Forestilling, thi Sætningen, der hører en Vogn forbir er ingen logisk Dom, uden naar det havde været tvivlsomt, om den forbifarende Gjenstand var en Vogn, eller om denne Gjenstand bevægede sig, og ikke meget mere det Standpunkt, hvorfra vi iagttoge den; hvor altsaa Interessen gaaer ud paa at finde en Bestemmelse for den ikke behørigen bestemte Forestilling. Den i Ord udtrykte logiske Dom er altsaa ej det samme som en grammatiske Sætning; undertiden er den ei engang en heel Sætning, men blot ett Ord, en Interjection, hvori ligger skjult en Sætning; naar f. Ex. et Udraab af Beundring tilkendegiver Beundring, og staar istedenfor: „Dette er beundringsværdigt.“ Kryptiske Sætninger ere saadanne, hvor Subject, Prædicat og Copula ei findes udtrykkeligen hver for sig, hyppigt i Latin f. Ex. lego. I Existential-Sætninger synes Subjectet aldeles at mangle, men er dog blot høist ubestemt, idet det iagttages kun i en enkelt Ellsyne-ladelse, f. G. „Der sprang Noget forbi;“ hvad er Noget? Det er blot Noget, som kan springe forbi. „Det glimtede;“ her hører ej Andet end Glimtet. Det er den første Begyndelse til Begrebet.

§ 14.

Man kan paa flere Maader inddelle Dommene med Hensyn til deres blotte Form d. e. de forskellige Maader, hvorpaa Subjecterne tænkes i Forhold til Prædicatorne. Saaledes kan man allerede ved en enkelt sandselig Anstuese bringes til at bekræfte et Prædicat om et Subject, og ved en ny Sandsning at benægte det samme Prædicat derom. Den Form af Dommen, som derved kommer frem, kaldes dens Qualitet, efter hvilken den enten er bekræftende (affirmativ) eller benægtende (negativ). Den bekræftende Dom indeholder altid flere skjulte Nægtelser, dels fordi selv den bekræftende Dom ikke blot forener Subjectet og Prædicatet, men ogsaa lader dem staae, som to forskellige Forestillinger (hvis Dommen ei er tautologisk), dels fordi alle de Bestemmelser, der ere udelukkede ved det bestemte Prædicat, ogsaa udelukkes fra Subjectet. Paa den anden Side ligger ogsaa en skjult Bekræftelse i den nægtende Dom, da deri ligger den stillende Forudsætning, at Subjectet kan modtage sit Prædicat i en føresværende Kreds af Bestemmelser, hvortil det udelukkede Prædicat hører. Naar den nægtende Form fastholdes paa en tankelos Maade saa at man om Subjectet nægter et Prædicat, hvormed det aldeles ikke staar i nogen Forbindelse, da er Dommen uendelig. Saavel Subjectets Art, som dets Slekt lades herved aldeles ubestemt.

Bed at see en Rose, et Blad, kan man bringes til Dommen: denne Rose er rød, dette Blad er grønt; men naar Rosen og Bladet efter nogen Tid ere blevne gule, kan man ved en ny Sandsning bringes til den Dom: denne Rose, dette Blad er guult (d. e. denne

Rose er ikke rød, dette Blad er ikke grønt. Der blev sagt i S., at den bekræftende Dom indeholdt en Benægtelse, deels paa Grund af Subjectets og Prædicatets Forskjellighed, thi siger jeg a er b, kan jeg ogsaa sige a er ikke b, fordi der maa være Modsetning, da Dommen ellers blev: a er a d. e. tautologisk (Rosen er rød, men kun rød, som en Rose; thi andre Gjenstande have ei samme Rødhed, skjønt vel en lignende); deels fordi de Bestemmelser, der ere udelukkede fra Prædicatet, ogsaa ere udelukkede fra Subjectet: a er b, altsaa: a er ikke Alt, hvad b ikke kan være, (Flinten er en Steen; altsaa ikke Alt, hvad en Steen ei kan være, ei levende, elastisk v. s. v.). Eigesom der altsaa forudsættes en Adskillelse ved Genheden, saaledes forudsættes denne paa den anden Side ved Adskillelsen; siger jeg f. Gr. en Plante har ikke Sandse-Egne, saa foresværer mig organisk Vesen ved Artsbegrebet Plante d. v. s. det høiere. Slægtsbegreb bekræf tes. Tabes derimod denne Genhed af Sigte, saa anvises der en uendelig Sphære, hvori Prædicater skulle søges, som Øyden er ikke grøn, rød, blaa, v. s. v.: saadanne Domme faldes deraf uendelige. Der siges sædvanligt, at Dommen er benægtende, naar Nægtelsen hører til Prædicatet; uendelig, naar Nægtelsen hører til Copula, men dette er vistnok urigtigt, thi siger jeg a er ikke b, kan jeg ogsaa sige a er ikke = b; her gjøres da ingen Fremstridt i Erkendelsen.

Anmærkning 1. De Kategorier, der ligge til Grund for de her omtalte Domme, ere de om Væren og Ikke-

væren, og Indskrænkning af Væren eller bestemt Væren.

Anmærkning 2. Modsetning mellem de bekræftende og benægtende Domme erholder først sin bestemte Betydning, naar Dommen betragtes som et Resultat af en bestemt foregaaende Overveielse. Derved opstaaer en Modsetning mellem et Prædicat i engere og i vidlodligere Betydning. Paa samme Maade have de i det Følgende adskilte (udhøvede) formelle Beskaffenheder ved Domme blot relativ Betydning.

§. 15.

Naar det bringes til Bevidsthed, at den Erkendelse, som erholderes ved en enkelt sandselig Anskuelse, blot afgiver et Prædicat for en individuel Gjenstand, kan denne Bevidsthed udtales i den singulære Dom. En fuldkommene Erkendelse udtrykkes i den particulære Dom, ved hvilken et Prædicat tenkes at tilkomme flere af de under et vist Allmænenbegreb henhørende Gjenstande. Fra den u bestemt particulære Dom kan der gjøres Obergang enten til den bestemt particulære eller til den universale Dom, i hvilken Prædicatet antages at tilkomme alle de under Begrebet henhørende individuelle Gjenstande. Den formelle Beskaffenhed ved en Dom, at den er singular, particulær eller universal, faldes dens Ovalansitet.

Naar En ved at anatomere et Øyr finder en Mickefælighed, kan han sige, at muligen kun dette Individ har denne Beskaffenhed: 1a = b — en singular Dom. Om flere Amphibier veed jeg, at de lægge Egg, uden derfor noagtigen at vide, hvilke Arter,

der gjøre dette, hvilke ikke; en saadan Erfjendelse udtrykkes i den ubestemt particulære Dom (nogle a ere b). Om alle Insectorer af et vist Slags er det mig bekjendt, at de have Sugerør; jeg ved at alle Fisf kaste Leg: denne Erfjendelse udtrykkes i den bestemt particulære og i den universelle Dom.

Anmærkning 1. De Kategorier, som ligge til Grund for denne Inddeling af Domme, ere: Genhed, Fleerhed og Alhed.

Anmærkning 2. Ved under Inddelingen af Domme at tage baade deres Ovalitet og Quantitet i Betragtning, er man blevet bragt til at skjæle mellem de almindeligt bekræftende (alle Mennesker ere fornuftige), de besynderligt bekræftende (nogle Mennesker ere vittige), de almindeligt nægtende (intet Menneske kan flyve), og de besynderligt nægtende (nogle Mennesker kunne ikke dandse). Disse betegnes efter Bedragt ved Vocalerne a, i (affirmo), e, o (nego).

S 16.

Den universelle Dom kan ikke fremkomme ved en fuldkommen Undersøgelse af alle enkelte Individuer af en vis Art, hvilket dens Form nærmest forudsætter. Den sande universelle Dom er den kategoriske, i hvilken Subjectet antages ifolge sit Begreb at medføre Prædicatet (eller Prædicatet antages i Tanken at være forenet med Subjectet). Denne Betydning af Copula, at den tilskendegiver en Forbindelse mellem Tanker, er tydeligt udtrykt i Formen for den hypothetiske Dom (dersom a er, er det også b). Men kan en enkelt Bestemmelse ved Subjectets Begreb angives i

den hypothetiske Dom: skal Subjectis-Begrebets Omfang i en eller anden Henseende fuldstændigt bestemmes, maa det ske ved den disjunctive Dom (a er enten b eller c). Den formelle Bestaffenhed ved Dommen, ifølge hvilken den er enten kategorisk, hypothetisk eller disjunctiv, kaldes dens Relation.

Den kategoriske Dom siger altsaa: a er ifølge sit Begreb b eller ikke b; alle Radier i en Cirkel ere ligestørre; alle Legemer ere tunge. Ikke, at a virkelig er til, paastaes, men kun den Tankeforbindelse bliver udtalt, at, idet a bliver tenkt, bliver ogsaa b tenkt. Kategorierne Substans og Accidens have her deres Unvendelse. Alt alt Hensyn til den factiske Virkelighed er fjernet, indsees klarere i den hypothetiske Dom: Gr en Steen en Magnet, saa kan den ogsaa trække Jern til sig. Her lades det uafgjort, om det En eller det Andre er til, kun den absolute Forbindelse af begge i Tanke paastaes, og det saaledes, at af det Forstes (hypothetiske) Eristens følger det Sidstes. d. e. Forholdet mellem Grund og Folge. I Formen a sætter b, er kun een af de Bestemmelser, som ligge i a, kun een af dens Folger udhævet; skal det ved Subjectet betegnede Begreb fuldstændigt udvikles, maa den disjunctive Dom fremtræde: a er enten b eller c; alle Legemer ere med Hensyn til Lyset gennemsigtige eller opake; Mennesket er med Hensyn til Kjønnet enten Mandfolk eller Fruentimmer; intet Tredie er muligt; men idet de modsatte Led udelukke hinanden, saa udelukke de ogsaa tilsammen ethvert Andre, hvilket udvikles til Vexelvirking, idet de disjunctive

Prædicater b og c kan kun kunne tænkes med Hensyn til hinanden — saaledes, at tænkes den Enne, da medbringer den Tanken om den Anderen og omvendt.

Anmærkning. Den Form, hvorunder vi i de tre første §§. have set Domme, hører til Empirismus eller de i § 14 og § 15 gjennemgaaede Domme ere Domme a posteriori; Dommenes følgende Stadier ere derimod at henføre til Erfjendelse a priori: en Overgang mellem begge Slags er utønkelig; det vilde indeholde en Modsigelse, at Uendeligheden funde gjennemtølles.

§ 17.

De hinanden udelukkende Bestemmelser, der i en disjunctiv Dom alle hensøres til et Subject, som bliver deres fælleds Enhed, hensøres dertil som blot mulige, fordi Subjectet er tægtet med Ubestemthed. Bevidstheden herom udtrykkes i den problematiske Dom: a er maaßke, naar det noiere bestemmes, b. Deraf strides da frem til den assertoriske Dom: a er efter sin Bestaffenhed virkelig b. Men den sande assertoriske Dom er mere end assertorisk: den Bestaffenhed ved Subjectet, som gør, at Prædicatet hensøres til Subjectet, er Hensørelsens Grund, og, naar dette Forhold udhæves, er Dommen apodictisk; a er, fordi det har denne eller hin Bestaffenhed, nødvendigen b. Den formelle Bestaffenhed ved Dommen, at den er problematisch, assertorisk eller apodictisk kaldes dens Modalitet.

Naar a efter den disjunctive Dom kun kan være b eller c, saa ere disse omfattede i a, som i deres fælleds Enhed; men da a (Subjectet) er tænkt med

Ubestemthed, saa følger deraf, at dens Folger kun ere mulige: Mennesket kan med Hensyn til sit Udvortes være skjont eller stigt, men hans Bestaffenhed i denne Henseende vil vere Grunden, hvorfor der tillægges ham det eller højt Prædicat; i den menneskelige Sæd ligger Muligheden til at blive dydig eller lasteful; hvilket Prædicat der tilkommer det enkelte Menneske, afgjør hans Virkelighed (d. e. Handlinger). At denne Mulighed til b eller c vil rette sig efter a's Bestaffenhed, antydes ved den problematiske Dom. Den Mulighed, som i denne Dom ligger i Subjectet, gaaer over til Virkelighed, Subjectets Omfang af Bestaffenheder indskrænkes til een bestemt ved den assertoriske Dom: a, som dette bestemte, er b, hvor Prædicatet retter sig efter den angivne Bestemthed ved Subjectet. „En Handling, saa og saa bestaffen, er dydig;“ Mennesket, som fri, er Tilregnelse underfastet,” ere assertoriske Domme, fordi Prædicatet folger af Subjectets antydede Bestaffenhed. Det, der giver denne Sphære sin Betydning, er, at her for første Gang bliver bragt til klar Bevidsthed, hvad for laae ubevidst eller halbbevidst i Baggrunden: om nemlig Forholdet mellem Subject og Prædicat er gyldigt som muligt, virkeligt eller nødvendigt. Idet nemlig Prædicatet skal begrundes ved Subjectets Bestaffenhed, er Udtrykket for Dommen ogsaa modificeret efter, om hin Bestaffenhed er bestemt saaledes, at det den tilkommende Prædicat kan muligen, virkeligen eller nødvendigen følge deraf.

Eigesom altsaa den assertoriske Dom arbeider sig frem

fra en ubestemt Mulighed til Virkelighed og derved udtrykkeligen fastsætter, hvad der virkelig er at prædicere om Subjectet ifølge dettes Beskaffenhed, saaledes tilkommer paa den anden Side dette Prædicat Subjectet ikke paa en tilfældig, men nødvendig og almindelig Maade; det er ikke blot dettes virkelige men ogsaa nødvendige Prædicat. I Assertionen: „Maanen vender kun sin ene Side mod Jorden,” er et Prædicat indeholdt, der fremgaaer af Maanens bestemte Beskaffenhed (som Drabant) og altsaa nødvendig tilkommer denne d. e. Assertionen maa begrundes, eller den apodiktiske (αποδεξις) Udvikling, Fremvisning af Grunden) Dom fremtræder: En saadan Handling (d. e. fordi den er en saadan) maa nødvendigt kaldes vdydig; Mennesket som frit Væsen (d. e. fordi han er fri) er i enhver Henseende Tilregnelse underkastet.

§ 18.

En logisk Dom følges kun da, naar der ved Tænkningen gjøres et Fremskridt i Erfjendelsen, eller naar der ved Prædicatet foies en ny Bestemmelse til Subjectet. Man har med Hensyn til Maaden, hvorpaa den nye Bestemmelse fremkommer, inddeelt Domme i analytiske, hvorved der af et Begreb, for sig taget, udvilles Bestemmelser, som indvilleder ligge deri, og synthetiske, hvorved Bestemmelser, hentede fra Erfaringen eller fra andre Begreber, foies til et Begreb. Med Hensyn til det sidste Slags synthetiske Domme maa det bemærkes, at de altid ere analytiske, ligesom ogsaa at alle analytiske Domme ere synthetiske i denne Betydning.

Bed analytiske Domme maa man tænke sig Begrebet tilstærkeligen fastholdt ved en vis Begrebsbestemmelse, og som Følger heraf fremgaae nu de øvrige Bestemmelser; saaledes udvilles jo f. Ex. i Arithmetiken af Definitionen paa Multiplication denne Regningsarts forskellige Egenskaber. Som Grempel paa synthetiske Domme have vi Trigonometrien, saaledes som den sædvanligent behandles.

§ 19.

Efter deres inddbyrdes Forhold til hinanden kunne Domme enten være overensstemmende (convenientia) eller modstridende (opposita). De overensstemmende ere: 1) identiske (Uigegjeldende), naar de med Hensyn til Fremstillingen ere forskellige, men have samme Indhold; 2) den ene den anden underordnet (subalterne) (subalternans og subalternatus), naar enten den enes Subject eller Prædicat er den andens Subject eller Prædicat underordnet, og 3) disparate, naar de, uden at være hinanden underordnede, have forskelligt Indhold. — De modstridende Domme kunne umiddelbart eller middelbart ophøje hinandens Gyldighed og kaldes da i første Tilfælde contradictoriske (a og o, e og i) og i sidste contrære (a og e, i og o).

Contradictoriske Domme ere saadanne, af hvilke den ene simpelthen benægter, hvad den anden bekræfter, uden nærmere Bestemmelse, saataat den ene af saadanne Domme nødvendigvis maa være sand: Alle Mennesker ere Syndere; nogle Mennesker ere ikke Syndere. Contrære derimod ere saadanne, hvoraf

den ene foruden at modsigte og opheve den anden, endnu indeholder en nærmere Bestemmelse af Subjectet, saa at altsaa den enes Forkastelse ikke medfører den andens Untagelse, men begge kunne være falske (Sibbers Log. Pag. 282).

Tredie Capitel.

Om Slutninger og Beviser.

§ 20.

Naar Forholdet mellem to Forestillinger indsees blot derved, at de sammenbringes i Bevældsheden, faelde en umiddelbar Dom. Indsees derimod et omspurgt Forhold mellem Forestillinger ved Hjælp af en fra dem forskellig Erkendelse, da fremkommer en middelbar Dom eller en Slutning. En Slutning er nemlig en Tækningsact, hvorved en Dom faelde paa Grund af dens Forhold til een eller flere Domme. De Domme, af hvilke andre Dommes Rigtighed erkendes, kaldes Præmisser, og den af dem udledede Dom kaldes Følgesætning. For alle Slutninger gælder den Hovedregel, at Intet kan sættes i Følgesætningen, undtagen hvad der indviklet ligger i Præmisserne.

§ 21.

Man kalder en Slutning umiddelbar, naar man af en eneste Dom indseer en andens Rigtighed. Saaledes kan fra enhver Dom gjøres Overgang til en anden Dom

hvori den samme Erkendelse, som fremtræder i den første, fremstilles paa en anden Maade, eller blot en Deel af den Erkendelse, som fremstilles i den første, bliver udtalt. Man kan fra en almindelig (universel) Doms Rigtighed slutte til den tilsvarende particulære Dom Rigtighed og fra en particulær Doms Urigtighed til en almindelig Doms Urigtighed. Man kan fra en Doms Rigtighed slutte til den contradicitorisk modsatte Doms Urigtighed, og fra den enes Urigtighed til den andens Rigtighed. Man kan ved de contrære Domme slutte fra den enes Rigtighed til den andens Urigtighed, men ei fra den enes Urigtighed til den andens Rigtighed.

Anmærkning. Etter om de umiddelbare Domme have ikke synderlig Brugbarhed eller Hylde.

§ 22.

Umiddelbare Domme lade sig ogsaa gjøre ved Conversion af Dommen, hvorved følgende Regler bliver at tagittage: Dommen a kan, naar den er identisk, converteres uden Forandring, og i alle tilfælde uden forandret Qualitet. Dommen e og i lade sig uden Forandring convertere. Dommen o kan saavelsom a converteres med forandret Qualitet, naar man fører en Negatelse til det nye Subject.

En Dom converteres, naar man for den substituerer en anden med omvendt Subject og Prædicat; dette kan skee ligefrem ved de almindeligt benægtende (e) og particulært bekræftende (i), fordi Alt, hvad der har et Subject modsigende Prædicat, ei kan være dette Subject; og fordi, naar Nogle af en Art have et vist Prædicat, maae de, der have dette, kunne

regnes til denne Art. Er nogle Mennesker f. Gr. vise, saa maae nogle Vise, være Mennesker. Med forandret Quantitet (hvor Folgesætningen bliver besonderlig, naar Forudsætningen var almindelig) seer Conversionen i alle almindeligt bekræftende og almindeligt bencægtende Domme, f. Gr. Alle Mennesker ere dødelige; omvendt: nogle Dødelige ere Mennesker; Intet Menneske er fuldkomment; omvendt: nogle Fuldkomne ere ikke Mennesker. Ved Contraposition (naar Ovaliteten forandres og en Nøgtelse føjes til det nye Subject) converteres almindeligt bekræftende Sætninger, fordi Alt det, der mangler et Subjectet nødvendigt Prædicat, ei kan være dette Subject, f. Gr. alle Mennesker ere dødelige; contrap: alle, som ikke ere dødelige, ere ikke Mennesker. Nogle Dyr kunne ikke flyve; contrap: nogle Bæsener, som ikke kunne flyve, ere Dyr.

Anmærkning. Disse Conversioner see paa Grund af den blotte Form; dog kunne Domme i mange andre tilfælde converteres paa Grund af Materien. F. Gr. Dommen: Pligter ere fornuftsnødvendige Handlinger, kan absolut omvendes, fordi Subject og Prædicat ere Veresbegreber.

§ 23.

Naar et omspurgt Forhold mellem to Forestillinger skønnes af begges særlige Forhold til en tredie Forestilling, hvormed de hver for sig sammenbringes, fremkommer et Slags middelbar Slutning, som man kalder en katægorisk Syllogisme. Den tredie Forestilling, hvormed begge Ledene sammenbringes, kalder man Middelbegrebet. Folgesætningens Subject kaldes Underbegrebet,

og dets Prædicat Overbegrebet. Den af Premisserne, i hvilken Overbegrebet sammenstilles med Middelbegrebet, kaldes Oversætningen, og den, hvori Underbegrebet sammenlignes med Middelbegrebet, kaldes Undersætningen.

Til enhver middelbar Slutning høre altsaa væsentlig tre Led:

- 1) Et Enkelt eller bestemt Begreb (U), som ved et Middel- (midlende) Begreb subsumeres under et mere abstract, d. e. Noget, hvorom der slutes: det saakaldte Forled, Underbegreb.
- 2) Begrebet (M), som nærmere fremhæver det første Ledets Bestemthed og saaledes medierer og begrunder dennes Subsumtion, d. e. det, ifølge hvilket der slutes — Middelbegrebet.
- 3) Begrebet (O), under hvilket, som det almindelige, Middelbegrebet subsumeres — Efterleddet, Overbegrebet. Her forudsættes altsaa to Subsumtioner som allerede fuldførte, af hvilke følger den tredie som Slutningens Resultat d. v. s. at:
- 1) Middelbegrebet er at subsumere under Overbegrebet — Oversætningen (propositio major). 2) Underbegrebet ligeledes under Middelbegrebet — Undersætningen (prop. minor). Hvoraf nu følger: 3) Slutningen, Folgesætningen (conclusio); altsaa er ogsaa Underbegrebet (U) at subsumere under Overbegrebet (O). Den første Dom — major — udtrykker stedse et almindeligt Begrebssforhold, er følgelig af større (major) Omfang, end den anden — minor, som viser det Enkeltes Be-

stemmelse ved et af de Begreber, som characteriserer det, og medierer derved Foreningen med det Allmindelige.

§ 24.

Den simpleste Form for en kategorisk Sylogisme er den, at Underbegrebet hensøres under et Middelbegreb, om hvilket Overbegrebet er at bekræfte eller bencægte, og nu deraf sluttet, at Overbegrebet ligeledes er at bekræfte eller at bencægte om Underbegrebet. Undersætningen maa her altid være bekræftende; thi hvis Underbegrebet ikke hensøres under Middelbegrebet, kan man ikke af dettes Forhold til Overbegrebet slutte noget om Underbegrebet. Ogsaa maa Undersætningen nødvendigvis være almindelig; thi hvis Overbegrebet bekræftes eller bencægtes blot om en Deel af de under Middelbegrebet henhørende Gjenstande, kunde Underbegrebet muligen høre til den anden Deel. I denne Slutningsform, som kaldes første Figur, er Middelbegrebet Subject i Undersætningen og Prædicat i Undersætningen.

Dens Form er:

$$\begin{array}{r} M = O \\ U = M \\ \hline U = O \end{array}$$

Der gives forskellige Former for første Figur efter Præmissernes Forskellighed, nemlig a, a; e, a; a, i eller e, i, som man har søgt at indpræge sig ved meningsløse, barbariske Vers. For at oplyse det i denne § Omtalte hidsættes følgende Exempler:

- 1) Alle Dyr ere dodelige; alle Mennesker ere Dyr; folgelig ere alle Mennesker dodelige.

- 2) Ingen Dodelig er fuldkommen; alle Mennesker ere dodelige; folgelig intet Menneske fuldkommen.
- 3) Alle Mennesker ere Hornstvæsener; nogle Dyr ere Mennesker; nogle Dyr ere Hornstvæsener.
- 4) Ingen Gjerrig fortjener Ugtsel; nogle Rige ere gjerrige; nogle Rige fortjene ikke Ugtsel.

§ 25.

Hvis Overbegrebet med hele sit Omfang enten hensøres til Middelbegrebet eller udelukkes derfra, medens Underbegrebet heelt eller tildeels har det modsatte Forhold dertil, kan deraf sluttet, at Underbegrebetts Omfang heelt eller for en Deel er udelukket fra Overbegrebet. Det ligger i denne Slutningsforms Natur, at Præmisserne maae have forskellig Ovalitet. Undersætningen maa være almindelig; thi hvis Overbegrebet kun med en Deel af sit Omfang henvortes under Middelbegrebet eller udelukkes derfra, kunde Underbegrebet saavel tenkes at henhøre til den Deel af Overbegrebet, der havde modsat Forhold til Middelbegrebet, som aldeles at falde uden for Overbegrebets Kreds. Denne Slutningsform kaldes anden Figur og kendes derpaa, at Middelbegrebet er Prædicat i begge Præmisser.

Dens Form er altsaa:

$$\begin{array}{r} O = M \\ U = M \\ \hline U = O \end{array}$$

Præmisserne ere e, a; a, e; e, i eller a, o.

- 1) Ingen Fanatiker er menneskehørlig; enhver god Christen er menneskehørlig; altsaa er ingen god Christen Fanatiker

- 2) Enhver Dyr har vilkaarlig Bevægelse; ingen Plante har vilkaarlig Bevægelse; ingen Plante er et Dyr.
- 3) Enhver god Christen er menneskehjærlig; nogle Sværmere ere ikke menneskehjærlige; altsaa ere nogle Sværmere ikke gode Christne.
- 4) Ingen god Christen er grusom; nogle Sværmere ere grusomme; nogle Sværmere ere ikke gode Christne.

U mærkning. Mange og forskellige Negler ere givne for Figurerne (2den, 3die og 4de) Reduction d. v. s. deres Hensyn ved Conversion og tildeels ved Transposition til første Figur, som den egentlig rette. Vi troe her uden stort Tab at kunne forbigeaa disse.

S 26.

Man kan i visse Tilfælde finde Forholdet mellem Overbegrebet og Underbegrebet derved, at de begge to gjøres til Prædicater for et og samme tredie Begreb. Naar paa denne Maade Noget skal sluttet om deres indbyrdes Forhold, maaae de ikke begge nægtes om deres sælles Subject, Middelbegrebet. Underbegrebet maa heller ikke nægtes om Middelbegrebet; thi da kan hverken deraf, at Overbegrebet bekræftes, eller deraf, at det benægtes derom, sluttet Noget om Underbegrebets Forhold til Overbegrebet. Heller ikke maae begge Præmisser være besynderlige (particulære) Domme; thi da gjældte de muligen om forskellige Partier af Middelbegrebets Omsfang. Gre der imod begge Præmisser bekræftende, og een af dem almindelig, da maa Underbegrebet tildeels hensyns under Overbegrebet Gre Overfærtningen benægtende, og een af dem almindelig, da maa Underbegrebet tildeels falde udenfor

Overbegrebet. Disse Forhold ligge til Grund for tredie Figur, hvis Særljende er, at Middelbegrebet er Subject i begge Præmisserne.

Dens Form er:

$$\begin{array}{r} M = O \\ M = U \\ \hline U = O \end{array}$$

Præmisserne kunne være a, a; e, a; i, a; i; o, a eller e, i.

Exempel 1. Enhver Affekt er fornuftstridig; nogle Affekter ere velvillige Følelser; altsaa ere nogle velvillige Følelser fornuftstridige.

Exempel 2. Ingen Plante er begavet med Fornuft; alle Planter ere organiske Wesener; altsaa ere nogle organiske Wesener ikke begavede med Fornuft.

S 27.

Den fjerde syllogistiske Figur, som ei omtales af Aristoteles, er en saa kunstigt Maade at slutte paa, at den ikke kan forekomme i nogen naturlig Tankegang, skjondt dens logiske Gyldighed i visse Tilfælde ei lader sig benegte. Den finder Sted, naar Middelbegrebet er Prædicat i Overfærtningen og Subject i Undersætningen.

Dens Form er altsaa:

$$\begin{array}{r} O = M \\ M = U \\ \hline U = O \end{array}$$

Exemplar. Ingen, der fortjener Høiagtelse, er gjerrig; nogle Gjerrige ere rige; nogle Rige fortjene ikke Høiagtelse.

Converteeres Præmisserne, udkommer en Slutning efter første

Figur; ligesom omvendt, naar Præmisserne converteres i første Figur, fremkommer en Slutning efter fjerde.

Præmisserne i denne Figur kunne være a, a; a, e; i, a; e, a eller e, i. Hør dog at give en Prøve paa et af de Vers som skalde indprente Slight, hidsættes samme, der gjelder for fjerde Figur.

b A m A l I p, c A I E m E s, d I m A t I s, f E s A p O, fr E s I s O, hvor Vocalerne betegne hver af de tre Dommes Qualitet og Quantitet. Døgaa Consonanterne have Betydning, s. Ex. m = Metathesis; c = Conversion o. s. v.

Anmærkning. Af det her Fremsatte vil det vist være tilstrækkeligt klart, hvor umageelig den Dragt er, hvori Syllogistiken ligesom har indsnort til ingen Mhtte alle Slutninger, og hvor vanskeligt det er med nogen Frihed at bevæge sig deri.

§ 28.

Af de Regler, som i det Foregaaende ere opstillede for de Kategoriske Syllogismer, kan udledes det for dem alle gjældende Resultat, at ingen Slutning kan drages af to negative eller af to besynderlige Præmisser, at Folgesætningen skal rette sig efter den svagere Præmis. Ved det Sidste menes, at, naar Præmisserne have forskellig Quantitet, Qualitet eller Modalitet, skal Folgesætningen have den Quantitet, Qualitet eller Modalitet, som medfører den mindste Grad af Erkendelse.

§ 29.

Rigtigheden eller Urigtigheden af en Dom kan under tiden indlyse derved, at man indseer dens Afhængighed af

en anden Dom, hvis Rigtighed eller Urigtighed erkendes. Den Tanke, hvori en saadan Indsigt udvikles, kaldes en hypothetisk Syllogisme. Af dette Slags Syllogismer gives der to Former: enten kan man fra Rigtigheden af en hypothetisk Doms Folgesætning slutte til Eftersætningens Urigtighed; eller man kan fra Eftersætningens Urigtighed slutte til Folgesætningens Urigtighed. Derimod kan man ikke fra Folgesætningens Urigtighed slutte til Eftersætningens Urigtighed; thi fordi et Forhold finder Sted under en vis Be tingelse, er det dersor ikke sagt, at det er den eneste Be tingelse, under hvilken det kan finde Sted. Ikke heller sluttet gyldigen fra Eftersætningens Rigtighed; thi fordi en Dom folger af en anden, er det ikke sagt, at denne igien folger af hin.

Første Form. *Modus ponens.* Er en Steen en Magnet, saa træffer den Jern til sig; nu er denne Steen en Magnet, altsaa træffer den Jern til sig.

Anden Form. *Modus tollens.* Dersom a er b, saa er c d; men nu er c ikke d, altsaa er a ikke b.

§ 30.

Den disjunctive Syllogisme, som finder Sted, hvor Oversætningen er en disjunctiv Dom, kan have to Former. Enten kan man fra en af de hinanden udelukkende Dommes Rigtighed slutte til det Øvriges Urigtighed; eller fra en eller flere Dommes Rigtighed slutte til Rigtigheden af en eneste Dom, der bliver tilbage. Naar en Dom erkendes for at være uriktig, fordi flere tænkelige Følger af den, af hvilke een er nødvendig, tilsammen erkendes for urigtige, anvendes den saakaldte hørnede Syllogisme (syl. cor-

nutus s. crocodilus), hvis ene Præmis er en hypothetisk Dom med en disjunktiv Eftersætning. Denne Slutning kan være et Dilemma, Trilemma, Tetralemma, Polylemma.

- 1) *Modus ponendo tollens*: a er enten b eller c eller d, nu er a b, altsaa er a hverken c eller d. Menneskene ere enten fra Evighed af eksisterende eller skabte; nu ere de skabte; altsaa ere de ikke til fra Evighed af.
- 2) *Mod. tollendo ponens*: a er enten b eller c eller d, nu er det hverken c eller d, altsaa er det b. Mennesket eksisterer enten fra Evighed af eller er skabt; nu eksisterer det ikke fra Evighed af; altsaa er det skabt.

Dilemma. Dersom denne eller hin Venstrening af den troverdige Historiekskriver X. var falsk, saa maa han enten have ladet sig bedrage eller villet bedrage; men ingen af Delene kan tænkes mulig; følgelig maa hans Venstrening være rigtig.

§ 31.

Naar flere Syllogismer bringes i en saadan Forbindelse med hinanden, at Folgesætningen i den forudstillede sættes som Præmis i den derefter fremsatte, kommer et Poly-Syllogisme ud. Naar en saadan Tankegang udtrykkes i en eneste Slutningsform med meer end to Præmisser, men kun een Folgesætning, faaer den Navn af en Kjedeslutning (Sorites). En saadan Kjedeslutning er progressiv, naar Prædicatet i enhver foregaaende Præmis bliver Subject i enhver følgende, og Folgesætningen kommer til at bestaae af den første Præmisses Subject og

den sidstes Prædicat. Regressiv er en Sorites, naar Subjectet i hver foregaaende Præmis sættes som Prædicat i enhver følgende, og endeligen i Folgesætningen den sidste. Præmisses Subject forbides med den første Præmisses Prædicat.

Poly-syllogisme.

1. Umaadelighed svækker Fordsielsen; svækket Fordsielse hindrer Aandsvirksomhed; altsaa hindrer Umaadelighed Aandsvirksomhed;
2. Hindret Aandsvirksomhed medfører Utilfredshed; Umaadelighed hindrer Aandsvirksomhed; følgelig medfører Umaadelighed Utilfredshed;
3. Utilfredshed gjør vranten; Umaadelighed medfører Utilfredshed; altsaa gjør Umaadelighed vranten.

En Kjedeslutning, som er progressiv:

Umaadelighed svækker Fordsielsen; svækket Fordsielse hindrer Aandsvirksomheden; hindret Aandsvirksomhed medfører Utilfredshed; Utilfredshed gjør vranten; altsaa gjør Umaadelighed vranten.

Nummering. Den indre Tankegang heri er: naar et Prædicat gjælder om et Subject, saa gjælder ogsaa derom Alt, hvad der ligger i Prædicatet og kan udtledes eller følge deraf.

En Kjedeslutning, som er regressiv:

Utilfredshed medfører Vrantenhed; hindret Aandsvirksomhed vækker Utilfredshed; svækket Fordsielse hindrer Aandsvirksomheden; Umaadelighed svækker Fordsielsen; altsaa medfører Umaadelighed Vrantenhed.

Anmærkning. Den indre Tankegang er: naar et Predicat gælder om et Subject, gælder det ogsaa om Alt, hvad der henshores under Subjectet.

§ 32.

Enhver Bevæsselse maa enten gaae ud fra Begreber eller fra Kjendsgjerninger. Af Begreber bevises en Dom 1) paa en middelbar Maade ved de egentlige saakaldte Demonstrationer, hvori et vist Forhold sees at finde Sted ved nærmere Betragtning af en Anskuelse, som Begrebet leder Indbildungskraften til at producere. 2) Paa en umiddelbar Maade udledes en Antagelse af et Begreb derved, at Begrebet forfølges i sin Conseqvens. Ved det sidste Slags Beviser maa man vogte sig for at ansee underordnede Begreber, som absolute Udgangspuncter, stræbe at føre dem tilbage til deres Kilde og ikke tillægge dem større Gyldighed end deres Oprindelse berettiger os til.

Beviset viser altsaa en Antagelses Rigtsighed paa Grund af dens Sammenhæng med en Erfkendelse, som er vis. 1) I Demonstrationer gaaes ud fra Begrebet; derved produceres en Anskuelse; man bemærker saaledes flere Forhold, der lede til et nyt Forhold; undertiden kan Forholdet (som i Geometrien) umiddelbart sees; tit derimod ikke, f. Ex. den pythagoreiske Læresætning. Anskuelsen er Mediet mellem Begrebet og Antagelsen. 2) I at forfølge et Begreb i sin Conseqvens bestaaer en Begrebsanalyse, der blot støtter sig paa Sagens Natur eller Tingens Begreb og udleder

deraf Resultaterne, idet Slutningen bestaaer i, at Begrebet udvikler sig, viser og utaler sig i alle sine Conseqvenser, og derved træder frem som den Grunderkendelse, af hvilken alt det folger, hvortil Slutningen fører. Disse Beviser ere i sig de grundigste, da de lade os see Sagen, som den gaaer frem af den Sammenhæng, af de Grundforhold, hvortil det Omhandlede hører hen som enkelt Punct eller Led. Saaledes kunne f. Ex. Astronomerne af den i Himmelsystemet erkendte Sammenhæng slutte, at visse Facta maae indtræffe. Arithmetiken, saaledes som den nu behandles, giver os ligeledes et Grempel paa en saadan Begrebsanalyse. Man maa i det Hele taget ved dette Slags Beviser vogte sig for ei at tillægge de enkelte Begreber større eller mindre Gyldighed end de virkelig have, og ei betragte dem med sine Synsmaader.

§ 33.

Naar Bevæsselsen gaaer ud fra Kjendsgjerninger, kan man ved Induction optage Bestemmelser i et Begreb paa Grund af en Mængde Erfaringer, som man har gjort om de under Begrebet henhørende Gjenstande. Sandsynligheden af de Antagelser, man kommer til paa denne Vej, beroer dog ikke saameget paa Antallet af de gjorte Erfaringer, som paa Forstandsmæssigheden af det, der antages. Fremdeles kan man efter Analogi slutte fra Gjenstandes Overensstemmelse i visse Henseender til deres Overensstemmelse i flere Henseender. Her kommer da Væsentligheden af den følgelses Bestaffenhed og den nye

Beskaffenheds Forhold dertil især i Betragtning. I begge disse to Arter af Beviser kommer det mest an paa et umiddelbart Judicium, hvorved Graden af Sandhedslygheden bedømmes.

- 1) Ved Induction sluttet enten, at, hvad der gælder om mange Individuer af en vis Art, gælder om hele Arten; eller hvad der gælder om mange Arter af en vis Slægt, gælder om hele Slægten. Det er da egentlig en Sandhedslyghedsslutning, ei Vished. Man vil ei let troe, at en Syg kan helbredes ved en Formular, uagtet mange Syge ere komne sig efter en saadan; derimod snarere ved et Egemiddel, om endog Førre ere hjulpe derved; thi man slutter aldrig sikkert: post hoc; ergo et propter hoc.
- 2) Efter Analogi sluttet, at naar Gjenstande have visse Prædicater tilfælles, have de ogsaa flere; eller at hvad der gælder om en Art, gælder ogsaa om en anden: Dyrene f. Ex. have Kjønsmodsetning, altsaa ogsaa Planter. (Her har viist Analogien først ledet Naturforsterne.) Denne Slutning er endnu meget mislig; der maa estervises en vis Lighed: da Planterne have den ene Deel af Reproductionen, nemlig Restitutionen, er det ogsaa rimeligt, at de have den anden Generationen. Eigeledes slutter man ved Analogie: Planeterne Jorden og Venus stemme overens med hinanden i de væsentligste Egenskaber, derfor stemme de vistnok ogsaa overens deri, at begge ere behøvede af levende Besener.

§ 34.

Uller en Doms Gyldighed ligefrem udledt af en sikker Erkendelse, hvormed den hænger sammen, kaldes Beviset et directe Bevis. Beviset er derimod indirekte, naar en Doms Rigtighed godtgjøres af den contradicitorisk modsatte Doms Urigtighed. Ved det indirekte Bevis maa sees paa, at den forkastede Dom udgjør den antagne Doms fuldstændige Modsetning, og at dens Ugyldighed er vis. Hvor Sagens Natur tillader det directe Bevis, medfører det en mere fuldkommen Erkendelse end det indirekte Bevis.

Naar man af Begrebet om Gud som moralst Verdensstyrer udleder visse Egenskaber hos Gud, er dette et directe Bevis. Naar man (Wolff) for at bevise, at Intet kan frembringe sig selv, siger, at dersom Noget frembragte sig selv, skulde det paa eengang være og ikke være; da er dette et indirekte Bevis. Matematiken frembyder Eksempler nok paa begge Slags. I det indirekte Bevis kan man endnu lægge Mærke til den Billaarslighed, at man der afviger fra den givne Tankegang, istedensfor at holde sig til Begrebet.

§ 35.

De almindeligste Fejl, der begaaes i en Bevisførelse, ere:

- 1) at Bevisets Formaal forfeiles, idet man istedensfor det, der skal bevises, beviser en Setning, som dermed har Lighed. Det er derfor under Bevisførelsen af Rigtighed at beholde punctum quæstionis (i Disputet: status controversiae) usorrykket for Die.
- 2) Føres et urigtigt Bevis ved Tilsnigelse af Bevisgrundene (petitio principii),

Bergs Logik.

naar man beraaber sig paa Noget, der ei kan betragtes som afgjort. Især er denne Feil betydelig, dersom man ved en Kredsgang i Beviset gaaer ud fra den omtvistede Sætning (forudsetter den omtvistede Sætnings Rigtighed.) 3) Et Beviset urigtigt, naar der forekommer et Spring deri d. e. naar en Overgang bliver gjort fra en Sætning til en anden uden tilstrækkelig Grund.

- 1) Naar man istedenfor at bevise, at Mennesket handler blot af Egoisme, bevisste, at der var Selvkærlighed i enhver menneskelig Stræben; saa forselede man Formalet.
- 2) Et paa pet. princ., at Selvmord er utiladelig, fordi den, der ei har givet sig Livet, ei har Lov at beroeve sig det. Aldre Theologer bevise Guds Tilværelse af Biblen; men Beviset for Aabenbaringens Realitet og Biblens Guddommelighed afhænger af Guds Tilværelse og Egenskaber, f. Gr. Godhed. — 3) Spring; Christus er en stor Sædelerer; altsaa er han guddommelig og Guds Søn.

En Paralogisme er enhver uriktig Slutning, som kommer af en Feil i Tankesammenhængen. En Sophisme er en Paralogisme, hvori Feilen er tilhyllet, saaat den kan blænde. De forskellige sædvanligste Sophismer ere Eventydheds Slutninger, naar et Ord tages i forskellig Betydning, f. Gr. naar et og samme Ord først betegne et collectivt og dernæst et distributivt Begreb: Menneskene have vist stor Grusomhed mod Dyrerne; Jens er et Menneske; altsaa har Jens vist stor Grusomhed mod Dyrerne. (Den kaldes: fallacia sensus compositi et divisi). Et andet Slags Sophismer fremkommer, naar et Begreb sættes med Ind-

skænkning og uden Indskænkning, f. Gr. en Chirurg forstaaer det menneskelige Legemes Anatomi; Jens er en Chirurg; altsaa forstaaer Jens det menneskelige Legemes Anatomi (fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter). Almindeligt er fallacia figuræ dictionis t. Gr. Jens er vittig; vittig er et Adjektiv; altsaa er Jens et Adjektiv. Jens er en Ræv; en Ræv er firbenet; altsaa er Jens firbenet o. s. v.

§. 36.

Bed Estertænkning over den i det Foregaaende beskrevne Tænknings Fremgangsmaade og over de Fordringer, som ligge til Grund for den, finder man, at de almindeligste Love for dens Virksomhed ere: 1) at den maa stemme overeens med sig selv, eller at alle dens Antagelser maae ved at sammenbringes med hinanden kunne lade sig forenes i een Bevidsthed; 2) at alle dens Antagelser maae staae i en bestemt middelbar eller umiddelbar Sammenhæng med hinanden; 3) at den intet maa antage uden tilstrækkelig Grund.

Snart opstilles to, snart tre forskellige Grundsætninger; i sidste tilfælde maa de to være forskellige Virkninger af den ene. Disse Grundsætninger findes ansørte med saa stor Forskjellighed, at alles Omstale her vilde være altsor vidløstig; almindeligt opstilles: 1) Identitets Princippet, „at en Ting er, hvad den er;“ hvilket svarer til det i § fremsatte Overensstemmelses Princip, at en Ting maa stemme overeens med sig selv, at alle dens Antagelser maae kunne forenes i een Bevidsthed ved deri at sammenbringes. (At modstridende

Antagelser kunne bestaae ved Siden af hinanden, ligge i, at de ei sammenbringes). 2) Exclusionsprincipet (principium exclusi medii inter duo contradictoria), at ethvert Prædicat skulde være at beføjte eller at besege om ethvert Subject; men herved opstode meningløse Sætninger (uendelige Domme); derfor opstilles i § herfor Sammenhængs Principet, at der maa være organisk Sammenhæng i en rigtig Tænkning; den ene Erfjendelse maa oplyses og bestyrkes ved den anden. Dette er ei det samme som det første Princip; thi En kan have flere rigtige Antagelser, uden at der herfor er en saadan Genshed i Tankerredsen, at den ene bestyrker den anden; der behøves ei at være organisk Sammenhæng i dem hos enhver, der tænker dem, sjældent det er Tilfældet hos den, der fatter dem i deres Fornuft. Altsaa maa de forskellige Antagelser systematisk hænge sammen, da de efter første Princip blot kunne hænge sammen. De kunne nu enten være underordnede eller overordnede eller sideordnede. Disse to Love ere egentlig formelle, thi en vis Sum af Tanker kunde være aldeles rigtigt forbundne, og dog urigtige alle. Derfor maa den tredie Grundsetning følge med (principium rationis sufficientis); hvorved Tænkningen bliver materialiter rigtig. Denne Grund kan enten være en lavere sandselig Ansfuelse eller en højere Fornuft erfjendelse eller en Slutning ifølge disse. — Nogle sige vel, at man kan antage noget uden tilstrækkelig Grund (i problematiske Domme); men da kan det kun antages som sandsynligt, og dertil er der en tilstrækkelig Grund.

Øvelser

Destinueren, Defineren og Classificeren.